

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 02 Mayıs 2020

Gönderim Tarihi: 06 Nisan 2020
Yayımlanma Tarihi: 12 Haziran 2020

Atf Künyesi: Keser, M. (2020). “Stefan Zweig’in Nasyonal Sosyalizme Karşı Yükselen Sesi: Castellio Calvin’e Karşı”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 63-72.

STEFAN ZWEIG’İN NASYONAL SOSYALİZME KARŞI YÜKSELEN SESİ: *CASTELLIO CALVIN’E KARŞI*

Melda KESER*

Öz

Günümüzde çeviri imkânlarının ve etkinliklerinin artmış olmasıyla beraber, yabancı edebiyattan birçok yazar da eserleriyle ülke edebiyatı içinde kendine yer bulmaktadır. Avusturyalı yazar Stefan Zweig ve *Castellio Calvin’e karşı ya da Vicdan Zorbalığı* adlı eseri bu konuda önemli bir örnek oluşturmaktadır. Zweig’in eserlerinin Türkçe’ye çevirisi elbette yeni değildir. Fakat son yıllarda eserlerinin Türkiye’de okuyucularla buluşma oranı, yeni çeviriler ve yeniden basımlar yoluyla artmıştır. Bu artış, Türkiye’de Stefan Zweig ve eserlerine ilginin yoğun olduğunu göstermektedir. Yazarın *Castellio* eserinin de bu bağlamda, farklı çeviriler ve yayın evleri aracılığıyla öne çıktığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, Türk okuyucuların gittikçe daha çok karşılaştığı ve eserlerine ilgi gösterdiği bir yazara ve eserlerine ilişkin çalışmalara duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Bu ihtiyacı gidermeye katkı sağlamak amacıyla yürütülecek çalışmada, Zweig’in eseri yazma amacından yola çıkılarak, eserin oluşum süreci, yayımlandıktan sonra Zweig’in dönem yazarları tarafından alınılanması çerçevesinde ve pozitivist bir yaklaşımla çalışılacaktır. Böylelikle, Hitler karşıtı hemen her çevre tarafından, nasyonal sosyalizme karşı tepkisiz kalması yönündeki suçlamaların sebeplerine açıklık getirilecek ve Zweig’in, itham edildiğinin aksine, nasyonal sosyalizme kendine has yöntemlerle karşı koyduğu ortaya koyulacaktır. Böylece, Alman Dili ve Edebiyatı alanında Stefan Zweig’in politik yaklaşımları ve eserlerinin siyasi işlevi konularında katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stefan Zweig, Castellio, Calvin, Nasyonal Sosyalizm, Politik Edebiyat

Stefan Zweig’s Political Reaction Against National Socialism: *Castellio gegen Calvin*

Abstract

Today, with the increasing number of translation opportunities and activities, many writers from foreign literature take a place in the country's literature with their works. In this context, Stefan Zweig, Austrian writer, takes an important place in the Turkish literature with his translated and at the same time with his republished books from many publishers in Turkey in recent years. Thus, the necessity of the study about a writer who Turkish readers encounter more and show more attention is increasing. In this context, The Author's work named *Castellio gegen Calvin oder ein Gewissen gegen die Gewalt (Castellio against Calvin or Conscience Contre Violence)*, which the readers in Turkey are familiar in recent years, will be analyzed with a positivist approach, starting from the writing purpose of Zweig. In much of studies is Zweig criticized, that he did not react enough load the National Socialism. In this study it is aimed to present, that Zweig wasn't a silent Author during the national socialist activations. He reacted with his literal works. Thus, with this work, it is purposed to fill the deficiency of this subject in the field of German Language and Literature and to throw a light on new studies but to contribute the various studies from different disciplines.

Keywords: Stefan Zweig, Castellio, Calvin, National Socialism, Political Literature

* Araş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ/Türkiye. E-Posta: mkeser@nku.edu.tr,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0726-3535>.

Giriş

Avusturyalı yazar Stefan Zweig (1881-1942), Viyana edebiyat dünyasında 1912 yılında üçüncü oyunu olan *Das Haus am Meer* adlı eserinin Burgtheater'de sahnelenmesiyle (Rovagnati, 2018, s.123) döneminin yazarları arasında kabul görmüş, başarılı yazarlar arasında yerini almıştır. Nasyonal sosyalizmin yükselişe geçmesiyle beraber ise, Zweig'in hem yazarlık hayatında olumsuzluklar baş göstermeye başlamış hem de 1942 yılında intihar etmesine neden olacak denli, hayatını sürdürme konusunda yaşayacağı bir buhranın tohumları atılmıştır.

Almanca Literatürde İkinci Dünya Savaşı yazar hareketlerine baktığımızda Stefan Zweig'in, siyasi ve toplumsal gelişmelere yeterince tepki vermemiş, duyarsız bir yazar olduğu yönünde bazı tepki ve eleştirilere maruz kaldığı karşımıza çıkmaktadır. Çekimser davrandığı, bunu kendi menfaati için yaptığı yönünde ağır ithamlara maruz kaldığı da görülmektedir (Eicher, 2003, s.8). İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasındaki politik gelişmelerin yaşandığı bir ortamda, özellikle hümanist kimliğiyle tanınan yazarlardan mücadele etmeleri beklenmesi doğaldır. Ancak, verdikleri mücadelenin yeterli olup olmadığı veya mücadele edilmesini bekleyen kişiler tarafından nasıl alımlandığı önemli bir tartışma konusudur. Zweig'in mücadele yöntemi, tepkileri, gerekçeleri ve aldığı tepkiler bu bağlamda bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Zweig hayatı boyunca hümanist bir yazar olmuştur, fakat bunun yanında bir de pasifist bir aydındır. Optimist kişiliği ve hassas ruh yapısının, bu yönelimlerinde etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Zweig, gözlem ve çıkarım yönü – Hitler'i ilk ortaya çıktığında eksik yorumlaması (Bartlett, 2013, s.12-13) gibi bazen iyimserliğin tuzağına düşse de – oldukça güçlü bir yazardır. Tarihi olayları, detaylarındaki olgularla bugünle örtüştürebilmesinde hiç şüphesiz ki, bu keskin görüşünün payı büyüktür. Buna karşın kendi kendine yarattığı şanssızlıkları da olmuştur. Bunlara kimi zaman iyimserliğinin; olaylara optimist yaklaşımının, kimi zaman da politik tartışmalardan uzak olmak istemesinin; kavga ile çözmeye uğraşmak yerine pasifist yaklaşımı benimsemesinin neden olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, çalışmanın devamında ele alınacak bir neden daha mevcuttur: Kendisinin herhangi bir sözünün, bir açıklamasının, bir eyleminin, nasyonal sosyalistlerin Yahudilere saldırıları ve eziyeti arttırması ihtimali. Örneğin, 1932 yılında mevcut duruma ilişkin beyanda bulunmak zorunda kalacağından, PEN Kongresine katılmaktan kaçınmış (Prater, 1981, s.295), Almanya'da kitapların yakılmasından sonra arkadaşlarının tüm ısrarlarına rağmen bildiri yayınlamamış, karşılık vermemiştir (Prater, 1981, s. 275). 1935 yılında New York'ta bir gazeteciyle görüşmesinde, Hitler Rejimi konusunda beyanda bulunmamıştır (Prater, 1981, s.323). Birbirinden farklı tarihlerde sergilediği benzer tutumlara bakıldığında, çekimser davrandığı elbette dikkat çekmektedir. Ancak, bu çekimserliğinin, olaylara ve gidişata duyarsız olması ile ilgili olmadığı, sadece *Rotterdamlı Erasmus* ve *Castellio* adlı eserlerine bakıldığında bile anlaşılmaktadır. Zweig kayıtsız kalmamış ve bu eserlerini tepkisini ortaya koymak amacıyla kaleme almıştır. Zweig'in çekimserliği, karşı koymaya ilişkin kabul ettiği ve etmediği yöntemlerle ilgilidir. Söz konusu eserlerine bakıldığında, tepkisini, insanlara resmin bütününe göstermek üzere edebi eserle ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.

Zweig bu amaçla önce *Rotterdamlı Erasmus* (1935) eserini kaleme almıştır. Eseriyle, nasyonal sosyalizmin etkileri ve hümanistlerin sesinin duyulmamasına dair görüşlerini sunmanın dışında, hümanistlerin tek başınlığının da altını çizmiştir. Bu tekbaşına olma hali ise Zweig'in 1933 yılında Klaus Mann'ın yayınlamak istediği dergi konusunda, kendisiyle aynı tarafta olan ve nasyonal sosyalizm karşıtı yazarlarla içine düştüğü anlaşmazlık sonrasındaki durumuna da vurgu yapar niteliktedir. Zweig bu eseriyile, bir yandan baskıcı bir lider ile pasifist bir hümanistin karşı karşıya olma durumunu, kendisiyle Hitler'in karşı karşıya olmasıyla özdeşleştirmiş, öte yandan da bir hümanistin hiçbir tarafa yakın durmamasının haklılığını savunmaya çalışmıştır. Fakat kendini çevresine açıklama gayretiyle kaleme aldığı eseri, daha çok eleştirilmesine neden olmuş, Zweig'in sergilediği politik duruş yanlış anlaşılmıştır. Sonraki *Castellio Calvin'e Karşı ya da Vicdan Zorbalığa* adlı eserinde ise durum değişmiştir. Esere gelen tepkiler ağırlıklı olarak olumlu olmuş, Zweig'in nasyonal sosyalizme gösterdiği tepki bu kez beğenilmiş, kabul görmüştür.

Bu bağlamda, çalışmada öncelikle *Erasmus* eserinin alımlanması; aldığı yorumlar ve bunların Zweig üzerindeki etkisinin incelenmesi gerekmektedir. Böylece, Zweig'in nasyonal sosyalizm karşısında sesinin, yine edebiyat yoluyla da olsa, yükseleceği sürecin anlaşılması sağlanacaktır. Devamında *Castellio*

eserinin yazım ve yayın süreci konusunda bilgi verilecektir. Son bölümde, eserin Zweig ile ilişkili noktaları, esere dair dönem yazarlarının ve arkadaşlarının yorumları, tepkilerin Zweig üzerindeki etkileri sunulacaktır. *Castellio* eserinin, nasyonal sosyalizm döneminde aldığı tepkiler konusunda Zweig için bir dönüm noktası olduğuna ilişkin yürütülmüş bu araştırmanın, Almanya ve Avusturya'da Stefan Zweig araştırmalarına ilişkin güncel yayınlara ağırlık verilerek yürütülmesi amaçlanmıştır. Böylece, güncelliğini koruyan bir yazar ve esere en son araştırmalar ışığında bakılması sağlanmıştır.

1. Rotterdamlı Erasmus Adlı Eserinin Alınlanması

Stefan Zweig, 1933 yılında, *Derleme*¹ başlığıyla yayınlanacak ve nasyonal sosyalizme muhalif yazarların çalışmalarının derlenmesiyle oluşturulacak yayın organına dahil olmayı önce kabul etmiş, derginin yaklaşım şeklini gördüğünde ise reddetmiştir (Decloedt, 2003, s.267). Zweig bu kararında yalnız değildir; Thomas Mann ve Alfred Döblin de yayına katılmayacağını bildirmiştir. Ancak, Zweig için bu kararı, nasyonal sosyalizme muhalefet eden yazarlar tarafından ahlaki tutarlılığının sorgulanmasına varacak denli eleştirilmesine neden olmuştur. Çıkarıcılıkla ve sürgün yazarlara ihanetle itham edilmiştir (Larcati, 2018, s.790). Böylece 1933/34 yıllarında Zweig, hem sol görüşlü yazarların hem de ülkesinden göç etmek zorunda kalmış çağdaşlarının gittikçe ağırlaşan eleştirilerinin odağında olmuştur. Yine aynı dönemde, Richard Strauss'la arasına mesafe koymak yerine, ortak çalışma yürütmesi de çevresini kızdıran diğer bir konudur (Zweig, 2017 s.421-425).

Zweig 1934 Şubat ayında, nasyonal sosyalist subayların evine baskın düzenlemesi üzerine, göç etmek üzere Austurya'dan temelli ayrılmış, İngiltere'ye göç etmiş, Hitler rejiminden kaçmak zorunda kalmış yazarlar arasına dâhil olmuştur. 1933 yılında hakkında araştırmalarına başladığı Rotterdamlı Erasmus'un siyasi sahnedeki hikâyesini de bu dönemde kaleme almış ve tamamlamıştır (Eckl, 2018, s.87). Zweig, eserin ilk basımını 1934 yılında 500 adet; yakın çevresine dağıtılmak üzere özel basım olarak gerçekleştirmiştir (Hamacher, 2018, s.407). Piyasaya sürülen basımı ise ilk olarak 1935 yılında Viyana'da yapılmıştır. Zweig'ın eserin basımı konusundaki bu uygulaması göstermektedir ki, Zweig için öncelikli okuyucu kendi çevresi, dönem yazarlarıdır. Zweig bu eserini hem politik duruşunu sergilemek hem de kendini çağdaşlarına anlatma çabası içinde kaleme almıştır².

Zweig, politikaya ilişkin bakış açısını ve görüşlerini edebi eserler üzerinden ortaya koymak arzusundadır ve bunu yaparken de kendine has ölçütleri bulunmaktadır. Rüdiger Görner, Stefan Zweig'ın yazarlık özelliklerini ele aldığı makalesinde, dönem ve karakter benzerliklerini incelemesi konusuna değinmektedir. Sadece benzetmek için değil, yapılmış olanın nasıl yapıldığını, ortaya nasıl çıktığını ortaya koymak bakımından, zamanlar, durumlar ve olaylar arasındaki benzerlikleri bulmaya çalıştığı görüşündedir. Zweig'ın bu yolla, insani ve toplumsal değerleri ve bunların dönüşümlerini incelemeyi amaçladığına dikkat çekmektedir (Görner, 2013, s.8). Bu bağlamda, Zweig'ın, *Erasmus* eseri üzerine çalışırken Romain Rolland'a yazdığı bir mektubunda, edebiyat dünyasında Erasmus'u kalıcı kılmak istediğini söylemiş ve bu amacını "Okumasını bilen, geçmiş ile bugün arasındaki benzeşmeyi görecektir. Elimizde kalan tek seçenek, bu sembol ile sesimizi yükseltmek ya da göç etmek"³ (Eckl, 2018, s.86) şeklinde açıklamıştır. Zweig'a göre Erasmus, barış için mücadele eden ilk Avrupalıdır. İnsancılığın savunucusu olarak, aklın yegâne düşmanı olan fanatizmden nefret etmektedir (Zweig, 1981, s.2). Richard Strauss'a da yine aynı dönemde yazdığı mektubunda, bu kişinin, kendisiyle olan benzerliğine değinirken, Erasmus'u fanatizm karşıtı, edebi yaratıcılığa odaklı ve iç dünyasındaki huzurunu korumayı her şeyden önde tutan bir kişilik olarak tanımlamıştır. Zweig aynı mektubunda, kendi yaşam tarzı ve yönelimleri konusunda bu kişiyi kendisinin sembolü olarak seçtiğini dile getirmiştir (Eckl, 2018, s.86). Kendini, kendine benzettiği Erasmus üzerinden ifade ettiğini, otobiyografisinde de aktarmaktadır. Öte yandan, Erasmus'un, dönemin olumsuz yanlarını anlamasına rağmen, engelleyecek güçte olmadığını da ifade etmiştir (Zweig, 2017, s.432). Bu bağlamda, kendini Erasmus ile özdeşleştirmesi, Zweig'ın gözünde

¹ Almanca aslı: *Die Sammlung*

² Klaus Mann'a 15 Mayıs 1933 tarihinde yazdığı mektubunda, Sammlung isimli yayın organının çalışmalarına katılmasının koşulunu açıklarken, Erasmus eseri üzerinde çalıştığını, bu eseri kaleme alma nedenlerini açıklıkla anlatmaktadır (Zweig, S. Briefe an Schriftsteller. Projekt Gutenberg-DE. <https://www.projekt-gutenberg.org/zweig/briliter/chap002.html>)

³ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

kaçınılmazdır. Çünkü Zweig da, hiçbir kararı, hiçbir eylemi, hiçbir çağrısı ile arzu ettiği şekilde anlaşılmayı sağlayamamıştır. Hitler rejimi nedeniyle ülkesini terk ettiği süreçte ve sonrasında da nasyonal sosyalizm tarafından yasaklı yazarlar arasında yerini alırken, yasaklı yazarlar arasında da, sürekli eleştirilen; olması gerektiği kadar sert tepki göstermemekle sıklıkla suçlanan bir yazar olmuştur. Hümanizmin tarafında yer alan Erasmus, böylece Zweig için bir selef olmuştur. Bu eseri kaleme almasının nedenini eserin başında kullandığı “Rotterdam’lı Erasmus’un bir siyasi görüşe yakın olup olmadığını anlamaya çalıştım. Fakat kendinden emin bir tüccar bana: Erasmus her zaman tek başınadır diyerek karşı çıktı”⁴ şeklindeki alıntıyla da vurgulamaktadır. Zweig’in bu sözlerle, kendini de tanımladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sözleri, dönemin siyasi atmosferinde çekimsizlikle suçlanmışlığına verdiği bir cevap niteliğindedir.

Zweig’in Erasmus’a dair bu tanımla giriştiği açıklama da eserin kendisi gibi, hoşgörü getireceğine, eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştirilere göre Zweig, 16. yüzyılın şartlarını 20. yüzyıllıklerle karıştırarak, kendini Erasmus kimliği ile sarmalamaya çalışmıştır (Zelewitz, 1981, s.104). Zweig iki dönemi, özellikleri açısından aynı görmüş, kendi içinde bulunduğu zor durumu Erasmus’un durumu ile bir tutmuştur. Bu açıdan eleştirilse de, kendisine göre Stefan Zweig da Erasmus gibi hümanizmin sözcüsüdür, gerçekleri aktararak Almanlara doğru yolu göstermeye çalışan kişidir. Erasmus’un döneminde insanlar bilgili, eğitilmiş kişilere aidiyet hissetmek isteseler de, yazılanları ve anlatılanları Latince nedeniyle anlayamamış, dolayısıyla O’nu takip edememiştir. Erasmus’u okuma şansına çok az kişi sahip olmuştur. Böylece, Hümanizmi öğrenebilenlerin sayısı da kısıtlı kalmıştır Zweig’a göre. Kendini bu bakış açısıyla savunmaya çalışmasına, yakın arkadaşı Joseph Roth, “binlercesi okuyacağına, bir tane Stefan Zweig yazsın”⁵ diyerek tepki göstermiştir (Zelewitz, 1981, s.104). Eserin yayınlanmasından sonra, arkadaşı Thomas Mann da çok sert eleştirilerde bulunmuş; dönemin Erasmus’un dönemi ile kıyaslanarak hafifletildiğini, bunun da tehlikeli bir yaklaşım olduğunu dile getirmiştir (Zelewitz, 1981, s.104-105). Thomas Mann, Luther’in Hitler ile kıyaslanmasından da rahatsız olmuş, yanlış bir benzetme olduğunu günlüğüne kaydetmiştir (Wimmer, 2013, s.7).

Romain Rolland ise eseri başarılı bulduğunu 3 Eylül 1934 tarihli mektubunda “Bu, en iyi kitaplarınızdan biri. Sizi nesnel olmaya ulaştırmış. Ve bu, tam da bu zamanın hikâyesi”⁶ şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir (Hamacher, 2018, s.410). Rolland’ın esere değil, hümanizme Zweig ve Erasmus gibi kişilerin elitist yaklaşımına eleştirisi olmuştur. Aynı mektubunda, Erasmus gibiler zafere ulaşsa bile, bu zaferin sadece kendileri gibi elitleri kapsayan bir düşünce hareketi olacağını anlatmaktadır. Karşılığında da Lenin hareketinin, entelektüellerin yüzyıllardır göz ardı ettiği işçi kesimini dikkate aldığını, bu nedenle kendisinin de bu iki seçenek arasından hangisini tercih edeceğini düşünmeye ihtiyaç duymadığını söylemektedir (Hamacher, 2018, s.410). Daha birçok övgü ve eleştiri eş zamanlı olarak ulaşmıştır Stefan Zweig’a, fakat bunlar arasında eleştirilerin daha fazla olduğu görülmektedir⁷. Zweig, Ludwig Marcus’un 18 Ağustos 1934 tarihinde *Das Neue Tage-Buch* (Paris) dergisinde yayınlanan eleştiri yazısı üzerine, 27 Ağustos 1934 tarihli mektubunda René Schickele’ye, kesinlikle çok yanlış anlaşıldığını söyleyerek, “Tarafsızlığı temel bir doğru olarak sunmaya çalışmak aklımdan geçmedi. Ben sadece bir örnek sunarak, kitlesel bir çılgınlığın, bağımsız bir insanı, değerleri üzerinden ne denli zorladığını ve içine düşürdüğü trajediyi anlatmaya çabaladım”⁸ (Hamacher, 2018, s.410) şeklindeki sözleriyle hem şikayetlenmiş hem de duruma açıklık getirmeye çalışmıştır. Romain Rolland’a da 30 Ağustos 1934 tarihli mektubunda benzer açıklamalarda bulunmuştur (Hamacher, 2018, s.410).

Bu tür kendini açıklama çabaları, eleştirileri dikkate aldığını ve etkilendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Zweig’in eserin getirdiği sestem memnun olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim kendisi de daha sonra başka bir hümanistin politika sahnesindeki hikâyesini kaleme alacak, bu kişi için “olmak istediğim kişi” diyecektir. Diktatör ve hümanistin karşı karşıya gelmesi durumunu bu kez yine tarihten, fakat İsviçre’nin reformasyon döneminden; Jean Calvin ile öğretmen Sebastian Castello örneği üzerinden anlatmaya koyulacaktır.

⁴ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

⁵ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

⁶ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Larcatti, A. (2018). Rezeption in den Exiljahren (1934–1942). In: Arturo Larcatti, Klemens Renoldner u. Martina Wörgötter (Hrsg.) *Stefan-Zweig-Handbuch*. Berlin, Boston: De Gruyter, s.790-801.

⁸ Almanca kaynağından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

2. *Castellio Calvin'e Karşı ya da Vicdan Zorbalığa Adlı Eseri*

Stefan Zweig'a 24 Mayıs 1935 tarihinde, calvinist rahip Jean Schorer'den bir mektup gelir. Rahip, mektubunda Sebastian Castellio adlı kişiden söz etmektedir. Cemaatten Mlle Liliane Rosset adında bir kadın, rahipten bir ricada bulunmuş, rahip de mektubuyla o ricayı yerine getirmektedir. Mektupla birlikte iki de kitap göndermiştir. Zweig mektuba 3 Haziran 1935 tarihinde verdiği yanıtında, Sebastian Castellio'dan haberdar olmadığı için utandığını, Calvin ile de bir süredir Michael Servet ile yaşanan korkunç kavgadan dolayı ilgili olduğunu dile getirmiştir. Mektubun devamında kadına, “konunun ilgimi çekeceğini düşünmekte çok haklısınız. Bir kişiliği bu denli etkileyici ve kendime yakın bulmam nadirdir. Bir eserimi bu kişi hakkında kaleme alacağım sanırım. Bu hikâye, tam da şu anda bizim kavgamızın çıkış noktasını anlatıyor”⁹ diyerek teşekkür etmiştir (Janz, 2009, s.14). Böylelikle Zweig 1935 yılı ortalarında üzerinde çalışmaya başladığı yeni eserinde, hümanist Castellio'nun, diktatör Calvin'e karşı verdiği mücadeleyi ele almaya karar vermiştir.

Erasmus eserinin hemen ardından, *Castellio* eseri üzerinde çalışmaya başlamış (Matuschek, 2006, s.287), İngiltere, Zürih ve Basel'de detaylı araştırmalar yürütmüştür (Renoldner, 2018a, s.32). Araştırmalarında mümkün olduğunca konuya ilişkin belgelerin asıllarına ulaşmaya çalışmıştır (Matuschek, 2006, s.288). Eserin yazım sürecinde, teolog da olan rahip Schorer ile sürekli haberleşmiş, fikir alışverişinde bulunmuş, eseri okuması ve düzeltmeler yapması için kendisine göndermiştir (Janz, 2009, s.15). Zweig, Castellio'ya sempati duyarken, Calvin'e yönelttiği eleştirilerin, gerçeklikleri aşmamasına da özen gösterme niyetinde olmuştur. Ancak, eserin basımdan önceki hali düzeltme için yeterince elden geçirilemediğinden, tarihi bazı ufak detaylardaki hatalar düzeltilememiştir. Fakat Zweig, sonrasındaki bir nüshanın basımında bunlara ilişkin değişiklik gerektiren yerlerde düzeltmeleri yapmıştır (Klein, 2018, s.425).

5 Nisan ve 17 Mayıs 1936 tarihlerinde, eserin ön baskısı mahiyetinde basımları, Zweig'ın onayı alınmaksızın, *Pester Lloyd* ve *Neuen Freien Presse* gazetelerinde yayımlanmıştır. Eserin tam basımı ise 18 Mayıs 1936 tarihinde yayınlanmıştır (Klein, 2018, s.425). Esere ilgi yoğun olmuş ve 6 Haziran'da kitabın baskısı tükenmiştir. 1936 yılında eserin Hollandaca ve İngilizce çevirileri yayınlanmıştır. Almanya'da ise o tarihte artık Zweig'ın kitaplarının bulundurulması yasaklanmıştır. Macaristan, Polonya veya Avusturya'ya dağıtımında bile ülkeden geçmesine izin verilmemiştir. Yine de 1937 yılında eserin Macarca baskısı yayınlanmıştır. Sonrasında ise eser, 1936 yılında Portekizce, 1937 yılında İspanyolca, 1942 yılında İsveççe ve 1936 yılında yayınlanması planlanırken, 1946 yılında Fransızcası yayınlanmıştır (Klein, 2018, s.430). Almanya'da ise eser ancak 1954 yılında erişilebilir olmuştur (Schröder, 2015, s.18).

Zweig 10 bölümle yapılandığı eserinde, tarihi olayları gelişim süreciyle kronolojik olarak ele alırken, Calvin ve Castellio'nun kişilikleri ve eylem biçimlerine odaklanmıştır. Olay örgüsünü, Calvin'in, İsviçre'ye sığınmış kaçak bir devrimciyken lider konumuna gelmesi ile başlatmaktadır. Dünya görüşü Castellio ile aynıyken, yollarının ayrılması, Calvin'in bu ayrılığa neden olan uygulamaları ve gittikçe bir diktatöre dönüşmesi ile Castellio'nun bu diktatöre karşı verdiği bireysel mücadelesini ele almaktadır. Zweig'ın eser kahramanı Calvin değil, Castellio'dur. Castellio, diktatörlük karşısında kaybetse de mücadele eden, özgürlüğü ve hümanizmi savunan, Calvin'in şahsi isteği ile uyguladığı insanlık dışı yaptırımların yanlışlığını ölene dek ortaya koyan ve Zweig'ın gözünde “bir hümanistin olması gerektiği” kişidir. Öte yandan, Zweig'ın “olmak istediğim kişi” (Klein, 2018, s.425) dediğidir.

Ancak, M. Tilmann Schröder, Castellio'nun 500. Yaş günü sebebiyle yaptığı konuşmasında, Castellio'nun izinin özellikle silindiğini, Calvin'in uygulamalarına karşı kaleme aldığı yazı ve eserlerinin el yazması olduğu için basımlarının ancak 1612 yılında yapılabildiğini, sonraki dönemlerde de sürekli olarak yenilik hareketlerini baltalayan bir hain gibi gösterildiğini aktarmaktadır. Bu durumun, Avrupa'da diktatörlüğün yeniden ortaya çıkmasıyla değiştiğini; hoşgörü ve özgürlük için savaşmış olan Castellio'nun hatırlandığını belirtmektedir (Schröder, 2015, s.18). Zweig'ın tam da bunu amaçladığı ortadadır. Zweig, ikisi de Avrupa'da yaşanmış diktatörlüğü özdeş tutarak, henüz başlangıç evresinde olmasına rağmen,

⁹ Almanca kaynağından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

insanları yerinden yurdundan eden nasyonal sosyalist rejimin özelliklerini, geçmişte bir diktatörün verdiği hasarlar üzerinden göstermeye çalışmıştır. Böylelikle, içinde buldukları dönemin şartları kadar, dönemin muhtemel kötü sonuçlarını da ortaya koymaktadır. Bunu özellikle de Calvin'in diktatörlüğünü ve bu diktatörlüğün önünü açan kitleleşme sürecini okuyucuya aktararak yapmaktadır.

3. Stefan Zweig ve Castello Calvin'e Karşı ya da Vicdan Zorbalığa Adlı Eseri

Stefan Zweig, Calvin'in yönetime gelme sürecini detaylı olarak ele almıştır. Calvin, Katoliklik karşıtı olmakla beraber, Protestanlıkta da yenilikçi hareket yanlısı olarak Fransa'dan İsviçre'ye kaçmış bir sığınmacıdır. İsviçre'deki yenilik hareketlerinin içinde önüne çıkan fırsatları değerlendirmiş ve şehrin konseyi dâhil, insanları etkilemeyi başararak kitleler yaratmıştır. Calvin'i destekleyenler, en büyüğünden en küçüğüne, kitlelerle gerçekleşen bu yönelimin sonuçlarını hesaplamamıştır. Calvin ise, her bir adımında, tek başına güç sahibi olacağı noktaya yaklaşmış, yaklaştıkça da kitle hareketini kuvvetlendirmiştir. Calvin'in yükselişi ile kitlelerin Calvin'den korkması, Zweig'in eserde ortaya koyduğu üzere, doğru orantılı olmuştur. Zweig'in tam da buna dikkat çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Calvin gittikçe tanrılaştırken, insanlar bireysel özgürlüklerini kaybetmiş ve bunu fark etmeleri, ancak Calvin'in kişisel kavgaları için insanları ulu orta öldürerek cezalandırmasıyla birlikte başlamıştır.

Calvin, sahneye çıktığı ilk günden, acımasız bir diktatöre dönüşmesine kadar, bir diktatörlüğün oluşmasının örneği olarak ele alınmıştır Zweig tarafından. Hitler de tarih sahnesine ilk çıktığında işçilerin haklarını savunan bir politikacı profili çizmiştir. Ülkenin ekonomisini, geleceğini ve gençlerini düşünen, öfkeli ama haklı bir politikacıdır. İnsanlar çok çabuk bir şekilde bu kişiden bir kitle lideri çıkarmıştır ortaya ve bu kişi her adımında, elde ettiği fırsatları değerlendirmiştir. Hitler'in yarattığı kitle hareketi de sonunda, Calvin'in eserde detaylı olarak aktarılan yasakları ve yasakların uygulanma biçimlerine çok benzer şekilde, insanların elinden bireyselliğini ve yaşamını almaya başlamıştır. Zweig, bu bağlamda zamandan bağımsız olan ama içinde oldukları zamana uygun bir örneği edebiyat yoluyla kitlelere sunmak üzere kaleme almış, Erasmus'u savunan halinden uzaklaşarak, bir diktatörün ve yönetiminin nelere mal olacağını ortaya koymuştur. Bununla beraber, sesini yükseltmenin önemini, yenilecek olursa bile, Castello olmanın önemini, eserin genelinde birçok kez dile getirmiştir.

Zweig, Erasmus eserinde, kitleleri yönlendiren, güç sahibi bir lider ile hümanist bir aydının karşı karşıya gelme durumunu ortaya koymuştur. Fakat bu konuyu daha ziyade, Erasmus'un çaresizliği çerçevesinde ele almıştır. Castello eserinde ise hümanist profili Erasmus gibi pasif değildir. Tek başına da olsa, diktatöre karşı koyan, bunun karşılığında eziyet gören, fakat yine de susmayan bir hümanistin karşı koyma şeklidir konu. Zweig da Joseph Roth'a 10 Ekim 1937 tarihinde yazdığı mektubunda bu farkı "Erasmus benim olduğum halimi resmettiyse, Castello, olmak istediğim kişidir"¹⁰ (Yushu, 1997, s.30; Renoldner, 2015, s.32) diyerek dile getirmiştir. Ayrıca, o dönem yazdığı birçok mektubu da kendi adıyla değil, "Castello" adıyla imzalamıştır (Renoldner, 2015, s.32). Öte yandan Zweig'in kendini "olduğu haliyle" Castello ile benzer gördüğünü de söylemek mümkündür. Zweig da yazar olarak susturulan, eserleri yasaklanan, hayatta kalabilmek için ülkeden ülkeye göç eder durumda kalmıştır. Bu bağlamda kendini Castello'nun halefi olarak ortaya koyduğuna dair görüşler de mevcuttur (Klein, 2018, s.429). Ancak, yaklaşımı hümanizm ve akılcılık açısından benzese de, Zweig'in, Hitler'e ve Hitler taraftarlarına, Castello kadar açık ve direkt hitap etmediği göz ardı edilmemelidir. Zweig daha ziyade, görüşünü edebi eserleri yoluyla topluma sunmuştur. Taraf olarak doğrudan bir tartışmaya girmek üzere sahnede bulunmaktan kaçınmıştır.

Zweig, sadece diktatör figürü olarak Calvin ve hümanist figürü olarak Castello'yu konu etmekle kalmamış, toplumun diktatörlüğe yardımcı olan bir kitleye dönüşmesinin psikolojik alt yapısına da değinmiştir¹¹. Calvin'in saldırgan korkunun insanlar arasında bir hastalık gibi yayıldığını, şüpheli olarak algılanmamak için herkesin bir başkasını şüpheli olarak ihbar ettiğini, hatta bir süre sonra insanların,

¹⁰ Almancadan bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

¹¹ Stefan Zweig'in, nasyonal sosyalizm kitle hareketine ilişkin Castello ve Rotterdamlı Erasmus adlı eserlerinde kitle psikolojisi, kitle oluşumu ve liderlik özellikleri konusundaki incelemeler için bkz. Coşan, L. (2013). *Das Phänomen des Führers in Erasmus von Rotterdam*. State University of Tetova, Filologjia, Reviste Shkencore Nderkombetare Per Gjuhe, Letersi, Dhe Kulture, Viti 1, Nr.1, S. 373-389; Coşan, L. (2013). Sivrisinek File Karşı ya da Devlet Terörüne Karşı Duran Bireyin Mücadelesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3), s.57-70.

liderlerini memnun etmek için bunun telaşına düştüğünü dile getirmiştir (Zweig, 2013, s.60). Birçok hümanistin de, Calvin tarafından hain olarak ilan edilme korkusundan dolayı sustuğunu, eziyet görenleri ve onların yaşadıklarını görmezden geldiklerinin altını çizmiştir (Zweig, 2013, s.147). Calvin'in yarattığı bu korku hükümdarlığı, Hitler'in kurduğu sisteme çok benzediğinden, Zweig'a çok tanıdık gelmiştir. Henüz 1930'ların başında, Zweig bazı arkadaşlarının, aralarında hiçbir sorun olmamasına rağmen kendisinden uzaklaştığını, sokakta selam vermeden yanından geçip gittiğini ve bu uzaklaşmaların, Yahudi olmasından kaynaklı olduğunu kendisinin bunu ancak bir süre sonra anladığını, otobiyografisinde örnekleriyle aktarmıştır (Zweig, 2017, s.429).

Zweig'ın üzerinde durduğu ve kendi yaşamında da önem verdiği diğer bir konu da “kazanan ve kaybeden” kavramlarıdır. Kahramanlarını tarihte zaferler elde edenler arasından seçmekten ziyade, yenilmiş görünen kişiler arasından seçmiştir. Erasmus, Luther'in sert yaklaşımı ve kitle liderliği karşısında pasif kalmış, yenilmiş görünmektedir. Castellio da, Calvin'in baskılarından yılmamış, fakat hayatını çok zor şartlar altında sürdürmüş, oradan oraya göç ederek, kitleler karşısında tek başına kalarak, Calvin tutuklatıp mahkemeye çıkaramadan (Larcati, 2018, s.728) vefat etmiştir. Fakat Zweig'a göre, asıl kahramanlar, insanları öldürerek mezarlar üzerinde yükselen geçici tahtlara oturarak hükümdarlığını ilan edenler değildir. Aksine, Castellio gibi; zor kullanmadan, insanların, düşüncelerin özgürlüğü için karşı koyan ve dünyaya hümanizmin hâkim olması için çalışanlar asıl kahramanlardır (Zweig, 2013, s.18). Zweig da bu eserini kaleme aldığı sırada, bir daha ülkesine dönüp dönemeyeceğini bilmediği bir durumda ve bir liderin oluşturduğu kitle hareketinin yok etmeye uğraştığı bir kimliğe mensuptur. Fakat eserleriyle, bu kitle hareketinin yanlışlarını, ona karşı koyarken de hümanizmden uzaklaşmaması gerektiğini gösterme çabasıdadır. Castellio'nun Calvin ile mücadelesine “sivrisinek file karşı” demesi de bundandır. Güç Calvin'in elindedir, Hitlerin elindedir ve Zweig gibiler onlar için sadece bir sinek kadar ses getirmektedir, fakat zayıf ve küçük görünseler de rahatsız etmektedir. Zweig'ın eseriyle ortaya koyduğu isteği, insanların bu cılız görünen, kaybedileceğini sandığı başkaldırıdan vazgeçmemesidir. Nitekim, Calvin'in liderliği bitmiş, dönem yüzlerce yıl geride kalmıştır. Ancak, diktatörlük ve hümanizm olguları 20. yüzyılda yine karşı karşıya gelmiştir ve bunlar olgu olarak her zaman var olacaktır. Bu nedenle eserinin sonunda açıkça “Tarih medcezirdir, durmaksızın bir iniş ve çıkış halidir; elde edilmiş haklar, sonsuza dek kazanılmış değildir ve hiçbir özgürlük, farklı şekillerde onu gasp edebilecek güçlere karşı koruma altında değildir. İnsanlığın kat ettiği her mesafe, gün gelip yok sayılabilir ve en olağan haklar bile sorgulanabilir”¹² (Zweig, 2013, s.229) demektedir. Böylece, Zweig'ın eseri aracılığıyla, Castellio'nun mücadelesi 1936 yılında diktatörle mücadele olarak anılmakta ve hümanizm için insanlara yol göstermektedir.

Zweig'ın bu eseri kaleme aldığı dönemde, aklın üstün geleceğine dair inancı oldukça kuvvetlidir (Eckl, 2018, s.91). Calvin'e karşı Sebastian Castellio adında bir öğretmenin tek başına mücadele ettiğini öğrendikten kısa süre sonra araştırmalarına başlayıp, bir yıl sonra eseri basacak hızda yazması, böyle bir kişiliğin onu ne kadar heyecanlandırıldığını göstermektedir. Halkın gözünde tanrılaşmış bir liderden korkulup geri çekilmemenin ve her şartta gerçekleri söylemenin önemi Zweig için de büyüktür. Buna karşın, başka ülkelere sığınmak zorunda kaldığı zorunlu göç durumunda bile dikkatli davranması, agresif tepkilerden uzak durması elbette çelişki olarak görülmektedir. Karşı koyma biçiminin sertleşmemesi, karşı tarafla kavgaya girişmemesi sadece politik tartışmalardan kaçmak istediği için değildir. Zweig, karşı koymak, eleştirmek, savaşmak adına söyleyeceği herhangi bir sözün, bir eyleminin, Yahudi karşıtlığını tırmandırarak, Yahudilere yapılan eziyetin arttırılmasıyla karşılık bulmasından korkmuştur (Resch, 2018, s.74). Dönemin şartlarını ve gidişatını anlatmaya çalışırken, akılcı davranmak bağlamında tedbirli olmaya çalışmasına rağmen, ölçülü olması ve beklendiği kadar sert olmamasına dair çok kez eleştirilmiştir.

Zweig'ın nasyonal sosyalizm ve Hitler karşısındaki tepkilerini yetersiz bulanlardan biri de Thomas Mann'dır (Mann, 2016, s.37). Mann, politik tepkileri dışında, *Erasmus* eserini de eleştirmiş, Zweig'ın Luther'i Hitler ile bir tutmasından ve iki dönemi benzer görmesinden rahatsız olmuştur (Bedenig, Zeder, 2016, s.70-71). Ancak, *Castellio* eseri için görüşü farklıdır. Zweig'a 30 Mayıs 1936 tarihinde, eseri konusunda tebrik etmek için bir mektup yazmıştır. Uzun zamandır kendisinin bir eserinden bu kadar etkilenmediğini, eserin sarsıcı olduğunu, yaşadıkları dönemin her yönüyle, tarihten bir durum üzerinden bu

¹² Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

kadar başarılı aktarılmış olmasına duyduğu hayranlığı ve daha önce haberdar olmadığı Castello ile tanışmaktan; tarihten bir arkadaş edinmiş olmaktan mutluluk duyduğunu teşekkürüyle dile getirmiştir (Bedenig, Zeder, 2016, s.89). Ernst Weiß da Zweig'ı özel olarak kaleme aldığı bir tebrik mektubu ile kutlamıştır (Klein, 2018, s.429). Zweig'ın *Castello* eseri oldukça ses getirmiştir. İsviçre'de Protestan çevrelerde olumsuz tepkilere neden olmuş olsa da, kendi çevresinden tepkiler olumludur. Zweig bu durumu "Esas kişiler üzerindeki etkisi olumlu oldu"¹³ şeklindeki sözleriyle yorumlamıştır (Klein, 2018, s.429).

Öte yandan, o dönem göç etmek zorunda kalmış yazarların bazılarından eleştiriler de gelmiştir. Kurt Kersten örneğin, Moskova'da yayınlanan ve sürgün durumunda olan yazarların dergisi *Das Wort* için bir eleştiri yazısı kaleme almıştır. Öncelikle, eseri beğendiğini ve Zweig'ı, artık sesini yükselttiğini ve hümanist Castello'yu andığını için övmüştür. Eleştirisi, Zweig'ın Calvin'in savaştığı kişiler konusunda yanıldığı görüşüne dayanmaktadır. Calvin'in, Castello ya da Servet ile değil, Papa ve yönetimdeki diğer kişilerle savaştığını, Zweig'ın Cenevre'nin içinde bulunduğu asıl siyasi durumu göz ardı ettiğini, Castello ile Servet'i de rötuşladığını ve tüm olumsuzlukları Calvin'in uygulamalarına mal ettiğini savunmuştur (Klein, 2018, s.430). Oysa Zweig, dini çatışmaları değil, sözde yenilik hareketini benimsemiş bir sürgünün, sığındığı ülkede diktatöre dönüşme sürecini ve hümanizm karşıtı eylemlerini konu etmiştir. Bununla beraber hümanistlerin, bir diktatörlük karşısında nasıl davranması gerektiğini, karşıt görüşteki insanları öldürerek yok etmeye varacak baskıcı uygulamaların karşısında durmaları gerektiğini savunmaktadır. Zweig'ın bu eseriyle ortaya koyduğu üzere, kişilerin ve tarafların bir önemi yoktur; cepheler sadece fanatizm ve hümanizmdir.

Esere ilişkin olumsuz alımlamalardan biri de Fransa'da gerçekleşmiştir. 1936 yılında yayınlanması planlanan bir basım ancak 1946 yılında yapılmıştır. Eserin yayımıyla birlikte, Calvinistler tepki göstermekle kalmamış, rehberlik ettiği için rahip Schorer'i de sert bir şekilde eleştirmiştir. Eserin Almanca yeniden yayımlanması ise ancak 1954 yılında, S. Fischer Yayınevi tarafından gerçekleşmiştir. Bu basım da yine dindar kesim tarafından eleştirilmiş, Zweig'ın politik görüşleri için dini kullandığına dair sesler yükselmiştir (Klein, 2018, s.430).

Ağırlıklı olarak dini kesimlerden gelen olumsuz tepkiler dışında, Zweig hayattayken ve eserin ilk yayımlandığı dönem itibarıyla gelen tepkiler ağırlıklı olarak olumludur. Erasmus eserini de beğenmiş olan Raoul Auernheimer 25 Mayıs 1936 tarihinde Zweig'a yazdığı mektubunda *Castello* eserini çok beğendiğini ve çok bilgilendirici bulunduğunu belirtmiştir. Olguları tarihi örnekleriyle çok başarılı bir şekilde eşleştirdiğini özellikle vurgulamıştır. Auernheimer sadece konu açısından değil, anlatım özellikleri yönünden de ayrıntılı bir övgüde bulunmuştur (Larcati, 2018, s.794-795). Joseph Roth da 29 Mayıs 1936 tarihinde yazdığı mektubunda, *Castello* eserinin, insanlığın içinde bulunduğu durumu ve buna neden olan olguları en açık şekilde ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Dil ve Anlatım özellikleri için Roth da, *Erasmus* eserindeki anlatımdan çok daha güçlü ve başarılı olduğunu belirtmiştir (Larcati, 2018, s.795).

Sonuç

Stefan Zweig'ın *Castello* eseri, baskı ile mücadele eden bir hümanist resmini ortaya koyduğu için, sürgünde olan yazarlar arasında *Erasmus* eserinin aksine beğenilmiş ve kabul görmüştür (Resch, 2018, s.706). Zweig'ın, nasyonal sosyalizm ile bireysel olarak mücadele eden bir yazar olmak yerine, çağrıda bulunan bir yazar olması ise her daim bir eleştiri konusu olmuştur. Zweig'ın bu tutumuna dikkat çekenlerden biri de Hannah Arendt'tir. Arendt, Zweig'ın yöntemini "Savaşmak yerine sessiz kalmayı tercih etmiştir"¹⁴ diyerek tanımlamaktadır (Renoldner, 2018b, s.28). Zweig'a "suya sabuna dokunmayan" bir tavır içinde olduğu gerekçesiyle sert eleştirilerde bulunanlardan biri de David S. Werman olmuştur. Zweig'ı kararsızlık ve zayıflıkla suçlamıştır. Oysa Zweig kendini, 15 Mayıs 1933 tarihinde Klaus Mann'a yazdığı mektubunda "Agresif bir tutum karakter yapıma aykırı, çünkü ben zafer elde etmeye inanmıyorum"¹⁵ diyerek açıklamıştır. Arkadaşı Richard Friedenthal de Zweig'ın siyasi konulardaki yaklaşımını "Hiçbir şeyi

¹³ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

¹⁴ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

¹⁵ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

zorla elde etmeye çalışmıyordu; ne görüşleri ne de bilgisiyle. Sadece ikna etmeye uğraşıyordu”¹⁶ diyerek tanımlamıştır. Sigmund Freud da Zweig’in bu bağlamdaki davranış şeklini anlayan ve olumlu karşılayanlardan biridir. 28 Kasım 1928 tarihli mektubunda Zweig’a, içinde buldukları durumda, bu zor zamanlarda verdiği uğraş ve umuttan dolayı teşekkür etmektedir. 17 Kasım 1937 tarihinde (*Castellio* eserinin sonrasında), yaşadıkları döneme dair kaygılarını dile getirmiş ve mektubunu “[...] umarım yazacağınız yeni cesur eserleriniz için beni çok bekletmezsiniz, içten selamlarımla, eski dostunuz”¹⁷ diyerek sonlandırmıştır (Sohnemann, 2012, s.94).

Görüldüğü üzere Zweig, nasyonal sosyalizm dönemindeki siyasi tutumu ve yazarlığı konusunda eleştirilse de, kendi yöntemiyle bir mücadele vermiştir. Bu mücadele şekli, bireysel olarak, ait olduğu çevreye kendini anlatma çabasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Zweig’in, hümanizmi anlatmak için *Erasmus* eserini öncelikle kendi çevresi, *Castellio* eserini ise nasyonal sosyalist cepheye karşı kaleme aldığı söylemek mümkündür. *Erasmus* eseri elbette nasyonal sosyalist çevrelere de siyasi ve insani birçok olguyu sunmaktadır, fakat Erasmus’un yalnızlığı daha ziyade Zweig’in her kesime karşı yalnız kalmasıyla benzer görünmektedir. Dönemin Hitler karşıtı yazarlarından gördüğü tepki bununla da ilişkili görünmektedir. *Castellio* eserinde ise bir diktatör ve onun kurduğu sistemin anatomisini aktarmaktadır okuyucuya. Bununla beraber, hümanist kişilerin mücadele ederken “fille savaşan bir sivrisinek” durumunda görülseler de karşı koyabileceklerinin altını çizmektedir. Bu bağlamda *Castellio* eseri, Hitler tarafından zulme uğramış vatandaşların ve yazarların aynı anda sesi olmuştur. Zweig, nasyonal sosyalist iktidara veya Hitler’in kendisine direkt bir seslenme veya çağrıda bulunmamıştır, fakat edebiyatta hem bu tür bir iktidarı hem de lideri en ince ayrıntısına kadar resmetmiş, bu konudaki birçok olguyu roman biçiminde sunarak geniş kitlelere ulaştırmıştır.

Öte yandan, bu olguları ve seçtiği tarihi karakterleri “yenilik hareketleri dönemlerinden” seçmesi dikkat çekicidir. Hitler ile özdeşleştirdiği Calvin, totaliter rejimden kaçmış bir sığınmacıyken, bir diktatöre dönüşmüştür. Dönemin yaşandığı ülke ise Calvin’in sığındığı, tolerans gördüğü İsviçre’dir. Fakat İsviçre Calvin’in elinde, her bir köşesi gözetlenen, totaliter bir sistemle yönetilen bir ülkeye dönüşmüştür. Zweig, özgürlüğün ve hümanizmin; bir ülke ve insanları bu olgulara ne kadar alışkın olsa da, bunların gaspına farkına varmaksızın izin verilebileceğini tüm açıklığıyla sunmuştur eserinde.

Zweig’in, ülkesini terk etmek zorunda kalmasının ve sürgün bir yazar durumuna gelmesinin, fikirlerini yine edebiyat yoluyla olsa da, daha açık ve dolaysız dile getirmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zamanla, “karşı koymak” konusunda bakış açısının dönüştüğü, Buenos Aires’e göç etmiş arkadaşı yazar Paul Zech’e 5 Haziran 1941 tarihinde yazdığı mektubunda görülmektedir: Sevgili arkadaşım, her şeyin düzeleceğini söylemek aptallık ve yalancılık olur. Bize başka türlü bir cesaret gerek. Sahte bir iyimserliğin cesareti değil, ‘her şeye rağmen’ ve ‘inadına’ bir cesaret¹⁸ (Renoldner, 2018a, s.7). Zweig, yaşadıkları dönemin yarattığı girdabın farkındadır ve *Castellio* eseriyle bu girdabı ve buradan çıkış yolunu insanlığa göstermeye çalışmıştır. Yazarın çevresinden aldığı olumlu tepkiler, bu amacına ulaştığını göstermektedir. Dolayısıyla *Castellio* eserinin, Zweig için nasyonal sosyalizme karşı önemli bir başkaldırı eseri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Bedenig, K., Zeder, F. (2016). *Thomas Mann – Stefan Zweig Briefwechsel, Dokumente und Schnittpunkte*. Thomas-Mann-Studien, Einundfünfzigster Band, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Coşan, L. (2013). *Das Phänomen des Führers in Erasmus von Rotterdam*. StateUniversity of Tetova, Filologjia, Reviste Shkencore Nderkombetare Per Gjuhe, Letersi, Dhe Kulture, Viti 1, Nr.1, S. 373-389.
- Coşan, L. (2013). *Sivrisinek File Karşı ya da Devlet Terörüne Karşı Duran Bireyin Mücadelesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3), s.57-70.
- Decloedt, L. (2003). Stefan Zweig im Spiegel der Wiener Presse der dreißiger Jahre. In: Eicher, Thomas (Hrsg.): *Stefan Zweig im Zeitgeschehen des 20. Jahrhunderts*. Oberhausen, Athena, S. 259-281.

¹⁶ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

¹⁷ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

¹⁸ Almanca aslından bu çalışma için tarafımdan çevrilmiştir.

- Eckl, M. (2018). Literatur des Exils. In: Arturo Larcati, Klemens Renoldner u. Martina Wörgötter (Hrsg.) *Stefan-Zweig-Handbuch*. Berlin, Boston: De Gruyter, s.86-102.
- Eicher, T. (2003). Vorwort. In: Eicher, Thomas (Hrsg.): *Stefan Zweig im Zeitgeschehen des 20. Jahrhunderts*. Oberhausen: Athena, s.7-12.
- Görner, R. (2013). Die Unruhe des Stefan Zweig. In *Zweigheft 09 – Stefan Zweig Centre Salzburg*, 8-12.
- Hamacher, B. (2018). Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam (1934). In: Arturo Larcati, Janz, H.D. (2009). *Exilliteratur: Stefan Zweig 'Castellio gegen Calvin', Oder: Ein Gewissen gegen die Gewalt*. Grin Verlag.
- Klein, C. (2018). Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt (1936). In: Arturo Larcati, Klemens Renoldner u. Martina Wörgötter (Hrsg.) *Stefan-Zweig-Handbuch*. Berlin, Boston: De Gruyter, s.424-432
- Larcati, A. (2018). Rezeption in den Exiljahren (1934–1942). In: Arturo Larcati, Klemens Renoldner u. Martina Wörgötter (Hrsg.) *Stefan-Zweig-Handbuch*. Berlin, Boston: De Gruyter, s.790-801.
- Mann, T (2016). Stefan Zweig zum zehnten Todestag. In *Zweigheft 15, Stefan Zweig Center – Salzburg*, 35-37.
- Prater, D. A. (1981). *Stefan Zweig. Das Leben eines Ungeduldigen*. Übers. Annelie Hohenemser. München: Carl Hanser Verlag.
- Renoldner, K. (2015). Ich wäre gerne Castellio. In *Zweigheft 12 – Stefan Zweig Centre Salzburg*, 31-35.
- Renoldner, K. (2018a). Editorial. In *Zweigheft 19 - Stefan Zweig Centre Salzburg*, 6-10.
- Renoldner, K. (2018b), Biografie. In: Arturo Larcati, Klemens Renoldner u. Martina Wörgötter (Hrsg.) *Stefan-Zweig-Handbuch*. Berlin, Boston: De Gruyter, s. 1-42.
- Rovagnati, G. (2018). Das Haus am Meer. In: Arturo Larcati, Klemens Renoldner u. Martina Wörgötter (Hrsg.) *Stefan-Zweig-Handbuch*. Berlin, Boston: De Gruyter, s.123-127
- Schröder, M.Tilman. (2015). *Toleranz in Zeiten der Intoleranz – zum 500. Geburtstag von Sebastian Castellio*. Vortrag, gehalten in der Evangelischengemeinde Stuttgart (Druckversion: https://www.esg-stuttgart.de/fileadmin/mediapool/gemeinden/KG_hochschulgemeinde_stu/Schroeder_2015_Toleranz_in_Zeiten_der_Intoleranz_-_Zum_500_Geburtstag_von_Sebastian_Castellio_.pdf (Erişim Tarihi: 20.10.2019))
- Sohnemann, J. (2012). Zwei Psychologen und ihre Freundschaft: Stefan Zweig und Sigmund Freud. In: Karl Müller (Hrsg.) *Stefan Zweig – Neue Forschung*. Schriftenreihe des Stefan Zweig Centre Salzburg – Band 3. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann, s.73-98.
- Wimmer, A. (2013). Hitler- und Selbstdarstellung in den Werken Stefan Zweigs. Grin Verlag.
- Yushu, Z. (1997). Stefan Zweig — ein unpolitischer Mensch? In: *Zeitschrift für Germanistik*, Neue Folge, Vol. 7, No. 1, s. 25-37.
- Zelewitz, K. (1981). Höhen und Tiefen der dreißiger Jahre. *Stefan Zweig 1881/1981 Aufsätze und Dokumente*. Hrsg. Von der Dokumentationsstelle für neuere österreichische Literatur in Zusammenarbeit mit dem Salzburger Literaturarchiv. Red.: H. Lunzer & G. Renner. Zirkular. Sondernummer 2, s.97-111.
- Zweig, S. (1981). *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam*. Fischer Taschenbuch Verlag.
- Zweig, S. (2013). *Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt*. (ISBN 978-80-87664-59-9) E-Book, Werkausgabe: Gesammelte Werke in Einzelbänden. Hg. von Knut Beck. Frankfurt am M.
- Zweig, S. (2017). *Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers*. 43. Auflage. Fischer Taschenbuch Verlag: Frankfurt am Main.
- Zweig, S. *Briefe an Schriftsteller*. Projekt Gutenberg-DE. <https://www.projekt-gutenberg.org/zweig/briliter/chap002.html> (Erişim Tarihi: 16 Mart 2020).